

Πανεπιστήμιο, κοινωνία και εξουσία

Πριν από τέσσερις ή πέντε δεκαετίες οι προοπτικές της οικονομικής ανάπτυξης και του κοινωνικού εκσυγχρονισμού –καπιταλιστικού ή σοσιαλιστικού τύπου– διαγράφονταν ελπιδοφόρες. Η εμπιστοσύνη στα τεχνολογικά επιτεύγματα της εποχής και στις διακηρύξεις για την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μετά τα δεινά του μεγάλου πολέμου του 1940, αναπτέρωναν την πίστη του κοινού ανθρώπου για ειρηνικότερη ανέλιξη και δικαιότερη κοινωνική οργάνωση.

Η διάδοση των δώρων του πολιτισμού, με κορυφαίο το αγαθό της παιδείας, δεν εμφανιζόταν πια με τη μορφή ενός άπιαστου ιδανικού, ενός απατηλού ονείρου. Έπαιρνε τη μορφή ενός ατομικού δικαιώματος και μιας κοινωνικής συνθήκης που έπρεπε – και μπορούσε– να γίνει κτήμα του κάθε ανθρώπου, πάνω σ' αυτή τη γη, ανεξάρτητα από χρώμα, θρησκεία, εθνότητα και κοινωνική καταγωγή. Ήταν η χρυσή εποχή των ευσεβών πόθων και των υψηλών προσδοκιών και από τις δυο μεριές του ιδεολογικού φράγματος, που αναπτέρωνε τις ελπίδες των λαών για ένα καλύτερο αύριο.

Σ' αυτήν την ευφορία των μεγάλων προσδοκιών και των πολλαπλών δυνατοτήτων, το εκπαιδευτικό ιδανικό πολλών γενεών φάνηκε να πλησιάζει πιο κοντά στην πραγματικότητα, σε σύγκριση με κάθε άλλη περίοδο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Η διάδοση των υλικών προϊόντων του πολιτισμού και τα πνευματικά επιτεύγματα της κουλτούρας, ιδιαίτερα στο χώρο της επικοινωνίας και των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ενίσχυαν την ελπίδα για τη γρήγορη και μαζική εξάπλωσή τους σε πλατιά λαϊκά στρώματα.

Στις δεκαετίες, επόμενες, του 1950 και του 1960 γινόμαστε μάρτυρες μιας σειράς ριζοσπαστικών αλλαγών και εκτεταμένων μεταρρυθμίσεων στο χώρο της παιδείας, σε παγκόσμια κλίμακα.

Βαθιές και μαζικές παρεμβάσεις από τη μεριά των διεθνών οργανισμών και των εθνικών κυβερνήσεων, ανέτρεπαν κυρίαρχες εκπαιδευτικές αρχές και μακρόχρονες οργανωτικές πρακτικές που κυριαρχούσαν στο χώρο της παιδείας για πολλές δεκαετίες. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, μέσα από την οποία ήταν δυνατόν να επιτευχθούν δύο βασικές επιδιώξεις: α) η υπέρβαση του τεχνολογικού φράγματος της υπανάπτυξης και β) η άμβλυση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Μέσα σε δυο δεκαετίες από τη λήξη του πολέμου, ο θεσμός της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κατάφερε να εδραιωθεί πάνω σε σύγχρονες οργανωτικές βάσεις και σε καινούριες ακαδημαϊκές αρχές. Τα συστήματα παραγωγής, διάδοσης και κατανομής της γνώσης που διάμορφώθηκαν πάνω σ' αυτές τις βάσεις, άρχισαν να επιδρούν αποφασιστικά στην υφιστάμενη κλιμάκωση των κοινωνικών ομάδων. Στη νέα κοινωνία της πληροφορικής και των τεχνολογικών καινοτομιών, που άρχισε να διαμορφώνεται την εποχή αυτή, το Πανεπιστήμιο κατάφερε να γίνει δέκτης νέων φιλοσοφικών ρευμάτων και φορέας νέων κοινωνικών κινημάτων που κατά καιρούς δονούσαν τις βιομηχανικές κοινωνίες της εποχής μας.

Η αιματηρή διαμαρτυρία που ξέσπασε σε ορισμένα Πανεπιστήμια των Ηνωμένων Πολιτειών στις αρχές της δεκαετίας του 1960, καθώς και η ειρηνική επανάσταση σε Πανεπιστήμια της Γαλλίας το Μάη του 1968, ήταν αποτέλεσμα, ανάμεσα στ' άλλα, και των προϋποθέσεων που είχαν στο μεταξύ διαμορφωθεί στον χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε παγκόσμια κλίμακα.

Στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 που ακολουθούν ωστόσο, το Πανεπιστήμιο στις περισσότερες χώρες του αναπτυγμένου κόσμου, φαίνεται να μετατρέπεται σε παθητικό αποδέκτη της γενικότερης κοινωνικής και πολιτιστικής κρίσης που περνάει η μεταβιομηχανική κοινωνία.

Η μαζικοποίηση του πανεπιστημιακού χώρου και παράλληλα ο άρρηκτος δεσμός της εξειδικευμένης γνώσης με την επιχειρηματική διαδικασία που επέβαλαν τα παραγωγικά συστήματα της μεταβιομηχανικής κοινωνίας, προδιαγράφουν τους νέους όρους και καθορίζουν τους νέους ρόλους του Πανεπιστημίου. Από δραστήριος και δυναμικός παράγοντας κοινωνικού μετασχηματισμού, το Πανεπιστήμιο μετατρέπεται σε απλό φορέα οικονομοτεχνικής κοινωνικοποίησης. Παρά τον κυρίαρχο έτσι ρόλο που του επιφυλάχτηκε μετά τον πόλεμο, το Πανεπιστήμιο πέρασε ανάμεσα από τις δομικές και ιδεολογικές συμπληγάδες του ώριμου

βιομηχανικού πολιτισμού: τη «μαζική παραγωγή», το «γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό», την «πολιτική πραγματοποίηση» και την «ετεροκατευθυνόμενη βούληση».

Σε κοινωνίες με ομοσπονδιακή ή πολυεθνική σύνθεση και πρωτεύοντα ρόλο στην παγκόσμια παραγωγή, όπως για παράδειγμα τις ΗΠΑ και από μια άλλη μεριά το «Ηνωμένο Βασίλειο» (που παραμένει ακόμη και σήμερα κύριος εξαγωγέας τεχνολογίας και πολιτιστικών προϊόντων για πολλές πρώην αποικίες της Αυτοκρατορίας), το Πανεπιστήμιο παίζει το ρόλο του ιδεολογικού καταλήτη οικονομικής αφομοίωσης και διεθνικής συνοχής σε κρατικό και γεωγραφικό επίπεδο.

Σε «αμιγώς», λίγο πολύ, «εθνικά» κράτη της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης, η ανώτερη παιδεία για τεχνικούς, οικονομικούς και ιδεολογικούς λόγους, οργανώνεται πάνω στα ίδια περίπου πρότυπα ενός κεντρικά οργανωμένου γραφειοκρατικού μοντέλου παραγωγής και μετάδοσης γνώσης. Βασικός στόχος του κοινωνικοποιητικού αυτού του θεσμού παραμένει διττός: από τη μια μεριά η ομοιογενοποίηση των στάσεων και των προσανατολισμών του φοιτητικού πληθυσμού, μέσα σε εθνικά πλαίσια και από την άλλη η εξυπηρέτηση της μαζικής παραγωγής που αντιμετωπίζει τις ανάγκες ενός ορισμένου κοινωνικού συστήματος. Απουσιάζει αποφασιστικά από τον Πανεπιστημιακό σχεδιασμό και το πνεύμα της οικουμενικότητας και η εξατομίκευση της προσωπικότητας.

Στη χώρα μας, τα νέα κρατικά Πανεπιστήμια που ιδρύθηκαν την τελευταία περίπου εικοσαετία, ανεβάζοντας τον αριθμό τους σε 17, παραμένουν στις βασικές τους δομές το ένα πιστό αντίγραφο του άλλου. Διαιωνίζεται με αυτόν τον τρόπο, σε πολλά βασικά σημεία, ένα παρωχημένο μοντέλο ανώτατου πνευματικού ιδρύματος και μια αντίστοιχη αντιακαδημαϊκή κουλτούρα που μπορούμε ιστορικά να τα ανιχνεύσουμε πίσω στα χρόνια της ξένης πολιτειακής κηδεμονίας, που η χώρα μας είχε την ατυχία να γνωρίσει από τα πρώτα κιόλας βήματα της «ανεξάρτητης» εθνοκρατικής της ζωής. Τα κυριότερα συστατικά αυτού του πανεπιστημιακού μοντέλου είναι, πρώτον η ασφυκτική κρατική εποπτεία ακόμη και της εκπαιδευτικής διαδικασίας και δεύτερον, ως αποτέλεσμα αυτού, η αυστηρά γραφειοκρατική οργάνωση του χώρου.

Αυτά, καθώς επίσης και η ασφυκτική εποπτεία στο όνομα του «εθνικού συμφέροντος», όπως αυτό μεταφράζεται από την εκάστοτε κρατική εξουσία, μαζί με τη γραφειοκρατική ιεράρχηση του εκπαιδευτικού προσωπικού και της εκπαιδευτικής διαδικασίας,

ποτέ δεν είχαν κατά το παρελθόν οποιαδήποτε σχέση με την επιστημονική σκέψη και την πνευματική δημιουργία. Ασφαλώς δεν έχουν καμιά σχέση και σήμερα, όπου μια εντυπωσιακά μεταλλασσόμενη κοινωνία, όπως η ελληνική, φιλοδοξεί να γίνει ισότιμο μέλος μιας ομάδας κρατών με μακραίωνη πανεπιστημιακή παράδοση και εντυπωσιακή ακαδημαϊκή συμβολή στο σύγχρονο πολιτισμό.

Με τον ασφυκτικό κρατικό εναγκαλισμό και την αυστηρή γραφειοκρατική δομή της διδακτικής και ερευνητικής τους διαδικασίας, το ελληνικό Πανεπιστήμιο και από άποψη παραγωγής γνώσης και από άποψη ερευνητικής δραστηριότητας, φαίνεται να αδυνατεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των καιρών.

Τα αίτια της αδυναμίας της ελληνικής πολιτείας, ως άμεσα εποπτεύουσας αρχής, να επιτρέψει στα Πανεπιστήμια της χώρας να εξελιχθούν σε αυτόνομες επιστημονικές και πολιτιστικές δυνάμεις, σύμφωνα με τις οικουμενικές αρχές της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της πανεπιστημιακής αυτονομίας, οφείλονται προφανώς σε γενικότερους κοινωνικο-πολιτιστικούς παράγοντες που διαμόρφωσαν το ελληνικό κράτος. Κυρίως όμως έχουν σχέση με το γεγονός ότι οι πολιτικοί εκφραστές των οικονομικών και πολιτιστικών συμφερόντων αυτής της χώρας χρησιμοποιούν πάντα το κράτος και τους μηχανισμούς του, για να ασκήσουν αποφασιστικό έλεγχο πάνω σ' ένα θεσμό που περισσότερο από κάθε άλλον υπήρχε κίνδυνος να προκαλέσει σοβαρά προβλήματα στις υλικές και ιδεολογικές βάσεις του κοινωνικού καθεστώτος που υπεράσπιζε. Η κοινωνία των ιδιωτών δεν μπόρεσε ποτέ να κάνει αισθητή την παρουσία της στο χώρο της εκπαίδευσης σ' αυτό το επίπεδο, με αποτέλεσμα η κρατική επικυριαρχία να παραμένει μέχρι σήμερα μονοπωλιακά αδιαμφισβήτητη.

Σε μια τέτοια κατάσταση ποιο είναι το χρέος της πανεπιστημιακής κοινότητας; Πώς μπορούν τα Πανεπιστήμια ν' αντιδράσουν στο συνεχή υποβιβασμό του ρόλου και της λειτουργίας τους; Πώς μπορούν να λειτουργήσουν μέσα στον ασφυκτικό κλοιό της κρατικής κηδεμονίας και της πολιτικής εξάρτησης; Με ποιο τρόπο και προς ποια κατεύθυνση οφείλουν και μπορούν να δράσουν; Η απάντηση νομίζω είναι μια σ' αυτήν την περίπτωση: η πρώτη και άμεση αντιπαράθεση της πανεπιστημιακής κοινότητας πρέπει να είναι με τους εξουσιαστές της πολιτικής κοινωνίας. Όντας κατεξοχήν θεσμός της κοινωνίας των πολιτών το Πανεπιστήμιο πρέπει να αυτονομηθεί από την κομματική κυριαρχία, πριν αποτολμήσει οποιαδήποτε άλλη εσωτερική μεταρρύθμιση.

Χωρίς αυτήν την αυτονομία, στην πράξη και όχι στον τύπο, κάθε προσπάθεια αναβάθμισης από τη μεριά των κομματικών κυβερνήσεων θα το βυθίζουν περισσότερο στην εξάρτηση και τη γραφειοκρατικοποίηση της λειτουργίας του.

*Γράμμα της Διεύθυνσης
Πανταζής Τερλεξής*

